

Занько О. В.,

старший викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТИПОВІ ПОМИЛКИ НОРМАТИВНОСТІ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті акцентується увага на небезпеці порушення нормативності мовлення в сучасній українській мові працівниками ЗМІ та іншими представниками гуманітарних професій.

Ключові слова: культура мови, рід іменників на означення посад, звань, вживання займенників *їх/їхній*, юридична терміносистема, кодифікація мови, лінгвістична компетенція.

Постановка проблеми. Важко переоцінити значення культури мовлення для нації і суспільства – це, як слушно зауважив Я. Радевич-Винницький у своїй праці «Мова і нація», найяскравіший показник стану моральності суспільства, його духовності й культури взагалі. А для багатьох категорій мовців плекання культури мовлення входить у професійні обов'язки. Це освітяни, працівники культури, державного апарату, засобів масової інформації, духовенство. І особлива відповідальність, як зазначає науковець, лежить на працівниках радіо і телебачення, мовлення яких часто не відповідає нормам сучасної української літературної мови. Вимагати від цих людей високої культури мовлення – право громадськості та відповідних керівних установ (міністерств та відомств) [3, с. 56].

Чи досягне людина успіху в певній сфері діяльності, якщо вона не дотримується в мовленнєвій діяльності усталених норм усної та писемної форм літературної мови, не використовує її виражальні засоби залежно від стилю, жанру? Безперечно, ні. А якщо і буде мати успішну кар'єру, то це свідчить, на жаль, про байдуже до своєї культурної спадщини духовно нездорове суспільство, що забезпечує таким «фахівцям» успіх.

Кожен студент, готуючись стати фахівцем у галузі юриспруденції, журналістики, соціології, політології та інших наук, вивчає мовознавчу науку – культуру мови.

Культура мови на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови майбутнього спеціаліста та виробляє механізми нормування і кодифікації мови (фіксації мовних норм у словниках).

Мовна особистість формується в процесі вивчення наукової, культурної спадщини нації, відбувається вдосконалення мови, знайомство з кращими зразками мовної поведінки, що були відшліфовані в процесі більш як тисячолітнього культурного розвитку українського народу (X–XII ст. – написи на стінах Софії Київської – найдавніший приклад письменства українців) [7, с. 30]. Культура мовлення є свідченням особистісного рівня лінгвістичної компетенції кожного індивіда. Як відомо, на формування мовленнєвої культури особистості впливають не тільки граMATика і стилістична грамотність, володіння законами логіки, вміння висловлюватися доречно, лаконічно, зрозуміло, практичне використання законів милозвучності мови, а й, звісно, мовна освіта і загальна освіченість мовців. Передусім, ці вимоги стосуються вищезазначених майстрів слова (працівників ЗМІ, державних діячів, освітян), позаяк саме вони істот-

но впливають на загальний рівень освіченості суспільства, його мовної культури і масової національної свідомості в цілому.

Мета статті – привернути увагу до небезпечних для культури української мови мовленнєвих примітивізмів, вульгарщини та суржику, що лунають зі ЗМІ, навчальних аудиторій та судових зал.

Виклад основного матеріалу. За нашими спостереженнями, в сучасних ЗМІ набула поширення тенденція «утворювати» нові слова, вульгаризуючи вже існуючі в українській літературній мові. Таке «новоутворення» ведучих провідних каналів українського телебачення – слово «автівка» (1+1 «Сніданок» 18.01.2018; СТБ «Вікна» 19.01.2018; 24 канал «Новини» 28.01.2018, 15.00, «NEWSONE» 28.01.2018, 16.00...; а саме:

«...щоб дістати з автівки...» – 1+1 «ТСН», 13.02.2018;

«...дві автівки зіткнулися...» – «Україна», «Сьогодні», 15.02.2018;

«...автівки збиралися ще з ночі...» – «ICTV», «Факти», 19.02.2018, 12.53 тощо.

З поданих мовленнєвих конструкцій можна ідентифікувати семантичне значення «новоутворення» «автівка» – це автомобіль (чи скорочено – іншомовна загальнозвживана частка – *авто*) – іменник іншомовного походження, II відміни (ч.р.), м'якої групи. З погляду відмінювання іменники іншомовного походження поділяються, як зазначають вітчизняні науковці (тут наводимо думку проф. І.П. Ющука), на три групи:

1) іменники, що мають відмінкові форми однини і множини (автомобіль – автомобілі, Р.в. – автомобіля, автомобілів і т.д.);

2) іменники, що мають тільки відмінкові форми множини (Альпи – Альп, Альпами і т.д.);

3) невідмінювані іменники, що функціонують в українській мові в одній незмінній формі. Як правило, це іменники з кінцевими: *-а* (*бра, ампула.*), *-е* (*кафе, турне.*), *-і* (*таксі, колібри.*), *-у* (*урду, шоу.*), *-о* (*авто, кіно.*). Зауважимо для ведучих ЗМІ – на *авто*, немає *авто...*, виняток становить слово *пальто* (воно відмінюється) – немає *пальта*, на *пальті*, *пальтом*.

Оскільки слова *автомобіль*, *авто* належать до літературної української мови, використовуються в офіційно-діловому, публіцистичному і науковому стилях, то «новоутворення» із суфіксом *-к* вульгаризує, спрощує це поняття і переносить його в розмовний стиль мови, який є недоречним у ЗМІ (якщо це не цитата), хоча дане «новоутворення», на нашу думку, грубе і вульгарне навіть для розмовного стилю. Так само неправильним є вульгаризоване слово з розмовного стилю «*маршрутка*» (правильно для публіцистичного стилю (увага! ЗМІ) – *маршрутне таксі*). І подібних прикладів, на жаль, безліч [7, с. 310–311].

Як видно з наведених прикладів, треба уникати вживання в мові засобів масової інформації (тобто в публіцистичному стилі) слів із розмовного стилю із суфіксами збільшеності чи зменшеності, а саме: для іменників жіночого роду суфікс *-к* означає суб'єктивну оцінку для позначення здрібнілості і зневажливого ставлення (проф. Ющук І.П.). [7, с. 306]

Особливого значення ця аксіома українського правопису набуває у:

– назвах іменників на означення статусу, професій, посад, звань (у більшості випадків) вживаються без суфікса -к-та в чоловічому роді (вчені Юшук І.П., Погиба Я.Г., Грибиченко Т.О., Баган М.П. та ін.):

неправильно	правильно	
юристка	юрист	1+1 «Сніданок» ТСН 08.02.2018
завідувачка	завідувач(+Р.в.)/ завідуюча(+О.в.)	СТБ «Факти» 13.02.2018
депутатка	депутат	«24 Канал» «Новини» 20.02.2018
ректорка	ректор	«24 Канал» 20.02.2018
канцлерка	канцлер	«ЗІК» 15.03.2018
експертка	експерт	Радіо «Ера» 02.02.2018, 21.15

Форми жіночого роду (але без суфікса -к-) набувають лише залежні займенники та дієслова, узгоджуючись із прізвищем, посадою, фахом тощо.

Наприклад: неправильно – «Викладачка відмовилася підписати папери» («24 Канал» «Новини» 20.02.2018) і правильно – «Викладач відмовилася підписати папери» [4, с. 182–183].

У цьому ключі, на нашу думку, є актуальним питання щодо практичного вживання (особливо в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному стилях) займенників *їх/їхній*.

Щодо вживання особового займенника *їх* (родовий відмінок (або знахідний) особового займенника *вони* – нема *їх*) і присвійного займенника *їхній* (відповідає на запитання *чий?*), як бачимо з численної навчальної літератури, «одностайної думки» у філологів-науковців немає.

Як слушно зауважує визначний майстер української літератури і знавець багатств української мови Борис Антоненко-Давидович, займенник *їх* звичайно є родовим або знахідним відмінком множини від займенника *вони*: «Товкло б *їх* отак головами!» (М. Рубашов). Цей займенник трапляється іноді й у функції присвійного займенника (XIX ст., період розвитку української мови, в поезії): «На *їх* окраденій землі...» (Т.Шевченко). Проте мова вдосконалюється і розвивається в бік унормованості, тобто логічно-правильної вживаності. Нині в художній літературі перевага надається, якщо це відповідає контексту, присвійному займеннику *їхній*, що, на думку багатьох науковців: Юшука І.П., Антоненка-Давидовича Б., Кримського А. та ін., найбільш точно передає зміст повідомлення [1, с. 47].

Наприклад: «Батьки ніколи не знають того, що одбувається в душі *їхніх* дітей» (А. Кримський); «*Їхня* кров ще гаряча на ранах; *їхні* рани горять ще в огні» (О. Олесь).

У наукових, зокрема юридичних, текстах та текстах ділових паперів, на нашу думку, особливо важливо передати точність та правдивість повідомлення і водночас зберегти принцип єдності терміносистеми юриспруденції. Саме з цієї причини ці два різних за лексичним значенням займенники не можуть вживатися паралельно в жодному контексті.

Наведемо приклад правильного доцільного вживання займенника *їхній* в юридичному тексті:

– для цивільних правовідносин у цілому характерно те, що:

а) *їхні* учасники стосовно одне одного виступають як юридично рівні суб'єкти;

б) *їхні* учасники виступають як носії цивільних прав і обов'язків...; ...незалежно від того, чи є суб'єкт особою публічного права чи приватного права, *їхня* участь у цивільних відносинах регулюється цивільним законодавством» [4, с. 85].

Безперечно, некоректним є висловлювання на сторінках підручників деяких авторів, що присвійний займенник *їхній* і особовий *їх* вживаються паралельно. Перший, вважають вони, має відтінок розмовності (*їхній*), другий (*їх*) – книжності. «Для уникання зайвого паралелізму, краще в діловому мовленні додержуватися Р. чи Зн. відмінків *їх*, ніж присвійного займенника *їхній*. Неправильно – *їхнє* обладнання. Правильно – *їх* обладнання...» [2, с. 208].

На нашу думку, в наведеному прикладі вживання особового займенника *вони* у Р.в. (*нема кого? їм*) замість присвійного (*чиє* обладнання? *їхнє*) – «класичний» приклад потворного суржику. Оскільки різні за семантичним значенням займенники не можуть бути використані паралельно або замінювати один одного в будь-якому стилі мовлення, а особливо – в офіційно-діловому стилі.

Отже, як слушно зазначає Б. Антоненко-Давидович, щоб уникнути зайвого паралелізму, який не поширює наших мовних можливостей, а навпаки, створює плутанину, краще в нашій усній і писемній мові додержуватися морфологічних норм української мови, а саме – присвійного займенника *їхній*, якщо цього вимагає контекст: «У *їхній* стороні й зимою сонце» (Леся Українка).

Наведене зумовлює актуальність звернення до майстрів слова, перш за все, представників гуманітарних професій, що підвищуватиме рівень нормативності мовлення, тому що стилістична виразність і комунікативна доцільність спираються на правильність.

Шляхи підвищення особистої культури мовлення:

- читати вголос, із дотриманням усіх норм літературної української мови;
- опанувати українське ділове мовлення, тобто офіційно-діловий стиль;
- вивчати мовлення майстрів слова (виписувати вдалі мовленнєві моделі, зачувати напам'ять уривки художніх або публіцистичних творів);
- систематично записувати власні думки та аналізувати записане на грамотність (самоаналіз і самоконтроль);
- і, нарешті:

«<...>Не бійтесь заглядати у словник:

Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка і Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад».

М. Рильський, 1956 р.

Високий рівень культури мовлення – це не забаганка філологів-науковців, а життєва необхідність для громадян України. Неповага до мови знецінює її носіїв – мовців, знищує, принижує націю та її культуру.

Література:

1. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо. Київ. Либідь, 1991. 256 с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова: підруч. для вищ. та серед. навч. закладів. 9-те вид., доп. та перероб. Х.: ФОП Співак Т.К., 2001. 400 с.
3. Іванішин В., Я. Радевич-Винницький. Мова і нація. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1994. 218 с.
4. Погиба Л.Г., Грибіниченко Т.О., Баган М.П. Складання ділових паперів. Практикум: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 640 с.
5. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання четверте, перероблене та доповнене. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 1200 с.
6. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. 3-тє вид., К.: Алерта, 2013. 696 с.
7. Ющук І.П. Українська мова: підручник. 3-тє видання. К.: Либідь, 2006. 640 с.

Занько А. В. Типичные ошибки нормативности речи в современном украинском языке

Аннотация. В статье акцентируется внимание на опасности нарушения нормативности речи в современном украинском языке работниками СМИ и другими представителями гуманитарных профессий.

Ключевые слова: культура речи, род существительных для обозначения должностей, званий, употребление местоимения их (в значении личного и притяжательного), юридическая терминосистема, кодификация языка, лингвистическая компетенция.

Zanko O. Typical errors of normality of linguistics in the current Ukrainian language.

Summary. The article focuses on the danger of violation of broadcasting standards in modern Ukrainian by media and other representatives of humanitarian professions.

Key words: language culture, nouns family for the definition of positions, titles, use of their pronouns / their, legal terminology system, codification of language, linguistic competence.